

Ernst Christoph SUTTNER

**Înțelegerea diferită, în sec. XVII – XVIII,
a realităților fundamentale și a noțiunilor teologice de bază
cu privire la unirea bisericească din Transilvania**

La sfârșitul sec. XVII și de-a lungul sec. XVIII, în cadrul grupurilor teologice și al partidelor din Transilvania, au fost folosite, frecvent, termenul „unire“ și alte expresii specifice, care au fost înțelese, însă, cu totul diferit de cei care recurgeau la ele. Deoarece, aceste înțelegeri diferite, n-au fost, de regulă, luate în considerație, la acea vreme, și nu s-a verificat ce vrea să zică cu adevărat celălalt, ci fiecare a crezut că poate să înțeleagă la celălalt, ceea ce înțelegea el însuși cu referire la acel termen, au apărut numeroase controverse, care au fost, în realitate, divergențe de păreri. Din nefericire, nici literatura sec. XIX-XX nu a acordat atenția cuvenită înțelegerilor diferite cu referire la termenii folosiți, și astfel, divergențele de păreri vechi au devenit, cu timpul, chestiuni de dispută foarte serioase, dar neîntemeiate. Pentru a depăși simplificările și generalizările și pentru a înțelege adevăratul sens al afirmațiilor și al cazurilor controversate, sunt necesare analize documentare serioase. Numai așa, poate fi eliminată disputa asupra chestiunilor neautentice.

**I) Diferențe fundamentale
în înțelegerea termenului „unire“**

1) Iezuiții, care au venit cu armata austriacă în Transilvania, au primit instrucțiuni din partea autorităților romane, prin care li se cerea să lucreze pentru o unire a Bisericii

Române din Transilvania cu Biserica Romei¹. Ei urmau să lucreze pentru a obține acordul Bisericii române de acolo cu rezultatele teologice ale sinodului florentin. Urmau să propună conducerii bisericești românești (aceasta înseamnă: episcopului român și sinodului său) ca Biserica românilor din Transilvania

- să fie de acord cu tradiția latină
- să rămână fidelă, pe mai departe, propriei sale tradiții
- și să lase la o parte, condamnările, obișnuite în rândul grecilor², la adresa latinilor.

Iezuiții au primit, așadar, misiunea de a lucra pentru o unire înțeleasă în sensul sinodului florentin, potrivit căreia, în nici una din Bisericile partenere (după expresia de azi: Biserici surori) să nu fi trebuit să intervină vreo schimbare³. Potrivit

¹ N. Nilles, în lucrarea: „Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani“, Innsbruck 1885, p. 111 și următoarele, a adunat instrucțiunile întocmite de congregația de Propaganda Fide, deja în anul 1669, pentru toți iezuiții care erau trimiși undeva în teritoriul otomanilor. Așadar, instrucțiunile nu a fost redactate special, pentru Transilvania. Pe lângă aceasta, ele au fost întocmite, deja, într-un timp, în care nu era previzibil că Transilvania va ajunge sub dominație habsburgică, pentru ca iezuiții să le poată utiliza acolo. Este așadar exclusă, la întocmirea lor, ar fi jucat vreun rol oarecare, rațiuni cu privire la urmările politice ale unei uniri dorite la nivelul relației românilor cu monarhia austriacă. Ulterior, desigur, au căpătat semnificații deosebite și unele considerații cu privire la consecințele politice ale unei uniri a românilor din Transilvania. Totuși, ar fi o falsificare a istoriei, încercarea de interpretare a acestor considerații, pe marginea instrucțiunilor din anul 1669. Instrucțiunile pentru iezuiți și alte documente esențiale pentru unirea bisericească din Transilvania există în traducere germană în lucrarea: *Handreichung für das Quellenstudium zur Geschichte der Kirchenunionen und Unionsversuche des 16.-18. Jahrhunderts in Ost- und Südosteuropa. Deutsche Übersetzung der lateinischen Quellentexte von Klaus und Michaela Zelzer mit Erläuterungen von E. Chr. Suttner. Fribourg 2010.*

² Terminologia aceluși timp definea prin cuvântul „greci“, pe toți creștinii de tradiție bisericească bizantină, indiferent de limba pe care aceștia o vorbeau. În acest sens, au fost numiți și românii din Transilvania „greci“.

³ Cu referire la revendicările exprimate în cadrul sinodului de la Florența, a se vedea capitoul: „Die theologische Lehrmeinung des Konzils von Ferrara/ Florenz“ în lucrarea lui Suttner, „Akzeptanz und Ablehnung der

instrucțiunilor primite, părinții iezuiți trebuiau să lucreze pentru a obține disponibilitatea conducerii Bisericii române din Transilvania, ca împreună cu conducerea bisericească a latinilor, să declare încheierea schismei existente. Informațiile pe care le avem cu referire la tratativele iezuiților cu episcopul român și cu sinodul său, în anii 90 ai sec. XVII⁴, arată, fără îndoială, că la acea vreme, ambele părți au gândit un acord interbisericesc. La nivelul tratativelor, acest acord a putut fi doar pregătit, deoarece, în cazul părții latine, puterea deplină pentru încheierea unei uniri bisericești, nu o aveau iezuiții, care nu constituiau o conducere bisericească, ci primatul ungar Leopold Kollonitz.

2) În afară de instrucțiunile primite din Roma, iezuiții au primit și instrucțiuni din Austria⁵. Potrivit acestora, ei erau însărcinați, ca în cazul unei uniri cu Biserica latină, să asigure pe români, de primirea acelor drepturi care reveneau, în imperiul habsburgic, credincioșilor și clerului Bisericii Casei domnitoare. Cardinalul Kollonitz le-a făcut cunoscută o diplomă a împăratului Leopold, prin care clerul și credincioșii din comitatele ungare⁶, uniți cu Biserica romană, primeau asigurarea unei egalități de drept cu catolicii latini. Bazându-se pe autoritatea cardinalului, iezuiții au putut arăta românilor că această diplomă va avea valabilitate și în Transilvania.

Motivelor teologice care stăteau la baza încheierii unei uniri bisericești florentine, identificate în instrucțiunile romane,

---

Lehrmeinungen des Konzils von Ferrara/Florenz“ (1438/39), in: *Der Christl. Osten* 62(2007)174-184.

⁴ Informații cu privire la aceste tratative, în măsura în care ele sunt disponibile, pot fi găsite în nota 1 a lucrării menționate mai sus. O cercetare semnificativă cu referire la aceste documente, a efectuat Laura Stanciu în capitolul „Despre unirea din anii 1697-1701“, în cartea ei: *Între răsărit și apus*, Cluj-Napoca 2008, S. 18-85.

⁵ Și aceste instrucțiuni sunt prezentate în lucrarea menționată.

⁶ La acea vreme, nu era încă sigur, că austriecii vor cuceri Transilvania și o vor alătura Ungariei. Totuși, cardinalul Kollonitz, ca mulți alții, a luat aceste lucruri deja în considerare.

li s-a adăugat, acum, prin aceste instrucțiuni, și un motiv social-politic și intenția politică de stat a contrareformatorilor austrieci, ca, prin întărirea Bisericii catolice, să se obțină o mai strânsă legare a Transilvaniei la Casa de Austria. Românii din Transilvania, care până atunci, erau fără drepturi, urmau ca, prin unirea cu Biserica Casei domnitoare și prin păstrarea identității lor tradiționale („legea lor strămoșească”⁷), să poată fi ridicați din starea anterioară, în care nu erau recunoscuți nici ca națiune, nici ca religie. În Viena a existat intenția politică, ca prin unire, să fie ajutați concomitent, atât românii, cât și Biserica latină din Transilvania, cât și imperiul austriac. Biserica latină care era mică în Transilvania, dar care deținea drepturi, și Biserica română care era mare, dar nu avea drepturi, urmau să se ajute reciproc ca parteneri, iar majoritatea catolicilor din Transilvania rezultată pe această cale, urma să lege mai strâns țara la Casa domnitoare. Rapoartele despre discuțiile iezuiților cu conducerea bisericească a românilor din Transilvania, arată că, pe lângă acordul cu referire la punctele de vedere teologice pentru unirea plănuită, părinții iezuiți au obținut un acord mult mai larg cu privire la chestiunile sociale și politice de stat propuse, și nu există îndoială că ambele părți (iezuiții și conducerea bisericească românească) au înțeles unirea, pe care o pregăteau, ca o comuniune bisericească între două comunități, între Biserica română din Transilvania, ca întreg, și marea Biserică a Romei.

3) În situația în care toți românii din Transilvania ar fi primit drepturile stipulate, printr-o unire comunitară, constituția Transilvaniei s-ar fi schimbat, în mod considerabil, în defavoarea stărilor din Transilvania și în favoarea românilor. Din acest

---

⁷ Cu privire la noțiunea de „Lege strămoșească”, a se vedea la Suttner, "Legea strămoșească": Glaubensordnung und Garantie des sozialen Zusammenhalts, in: *OstkStud* 56(2007)138-154; în limba română la: C. Pădurean und M. Săsăujan (Hg.), *Biserică și societate*, Arad 2005, S. 21-39.

motiv, stările transilvane s-au opus ideii că unirea ar fi o chestiune comunitară și s-ar raporta la o hotărâre de unire a conducerilor bisericești. Cu referire la efectele sociale și politice, pe care Austria, și în special, cardinalul Kollonitz, le aveau în vedere prin unire, stările au fost interesate, mai degrabă, de o consultare individuală a fiecărui cleric și credincios român, în legătură cu dorința de a încheia o unire cu latinii. Stările nu au fost dispuse să accepte ca „unire“ cu urmări social-politice, situația în care conducerile bisericești, după clarificările temelor teologice asupra cărora existau divergențe de opinii până atunci, urmau să declare anularea granițelor schismei și să trăiască, în continuare, în comuniune, ele care au fost mai înainte separate. Doar o acțiune de convertire individuală a clericilor și credincioșilor (așadar, doar părăsirea comunității lor de credință de până atunci și orientarea lor spre o nouă grupare ce urma să se constituie), ar fi avut voie să se numească, după gândirea lor, „unire“. Pentru ei, „unire“ însemna rezultatul convertirilor individuale.

4) Iezuiții, care nu constituiau o autoritate bisericească, au putut doar pregăti unirea, pe care au gândit-o, potrivit instrucțiunilor primite, după model florentin. Ultimul pas cu privire la unire, urma să fie făcut, în anul 1701, de cardinalul Kollonitz. Gândirea acestuia era, însă, mult îndepărtată de modelul sinodului florentin. Prin „unirea de credință“, el a înțeles situația în care partenerii români ar fi trebuit să fie asimilați, în mod consecvent, în Biserica latină posttridentină de la începutul sec. XVIII, și ar fi trebuit să preia, integral, viața bisericească a latinilor din acel timp. Făcea parte din rândul acelor teologi posttridentini care au dorit să fie considerat valabil doar ceea ce teologii contemporani ai propriei Biserici înțelegeau și recunoșteau. Din acest motiv, gândirea sa despre „unire“ nu lăsa loc libertății românilor de a rămâne la „legea lor strămoșească“, așa cum se arăta în instrucțiunea romană din anul 1669, și cum a fost respectat de iezuiți.

Ciocnirea a două concepte teologice total diferite despre unirea bisericească, într-un document roman și la un cardinal al curiei romane este de înțeles dacă se ia în considerație pregătirea teologică precară a cardinalului⁸. Datorită funcției sale, el a fost, din nefericire, mai tare decât iezuiții, și a fost în situația de a dispune desfășurarea ulterioară a lucrurilor.

O atitudine identică cu cea a cardinalului, a avut și urmașul episcopului Atanasie, al doilea episcop al Bisericii unite din Transilvania, Ioan Giurgiu Nemeș-Pataki⁹. Datorită

---

⁸ A fost, mai întâi, cavaler maltez. În războiul împotriva turcilor a arătat curaj și aptitudini militare și a ajuns repede la onoruri înalte. Scăpat de un atentat la viața sa, a acceptat propunerea împăratului Leopold pentru ocuparea unui scaun episcopal. A studiat teologia la Universitatea din Viena, doar doi ani, și a fost hirotonit episcop. Perioada scurtă a studiilor sale teologice explică greșelile lui pe plan teologic, înregistrate în activitatea sa de episcop. În anul 1668, a ajuns episcop de Neutra, iar în anul 1670, a fost transferat la Wiener Neustadt. A fost preocupat de îmbunătățirea activității pastorale, și – ca un aderent hotărât al politicii contrareformatoare habsburgice, a fost preocupat și de recatolicizarea eparhiei sale, dar și de luarea de măsuri de ajutorare pe plan caritativ. Ca episcop al micii eparhii Wiener Neustadt, a devenit, în anul 1672, președintele tezaurariatului din Ungaria. Din această poziție, a acționat împotriva predicatorilor protestanți, prin folosirea măsurilor de constrângere contrareformatoare. A dovedit un talent organizatoric strălucit, în anul 1683, în timpul asediului Vienei, când a fost sufletul rezistenței, datorită experiențelor sale anterioare de cavaler maltez. După victorie, a fost unul dintre primii care s-au opus grijilor cotidiene. Fidel Bisericii sale și împăratului său, cu care avea relații apropiate de prietenie, a fost numit episcop în diferite eparhii din Ungaria cucerită, pentru a revigora, acolo, viața bisericească. În anul 1683, a fost numit cardinal, iar în anul 1695, arhiepiscop de Gran și primat al Ungariei. E de înțeles faptul că ridicarea contrareformatorelui Kollonitz la ranguri bisericești jurisdicționale înalte în cadrul Bisericii catolice din Ungaria, a determinat temeri în Transilvania, și probabil că acestea au întărit opoziția stărilor protestante de acolo împotriva unirii.

⁹ Un raport amănunțit despre el, despre alegerea lui, despre numirea lui și despre preluarea funcției sale, împreună cu publicarea unor izvoare semnificative se găsește la O. Bârlea, *Ostkirchliche Tradition und westlicher Katholizismus*, München 1956. A se vedea și articolul "Wahl, Weihe und Einsetzung des Bischofs Johannes Giurgiu Nemeș-Pataki und die damaligen

faptului că a susținut exact aceleași idei pe care cardinalul Kollonitz le-a considerat corecte, a declarat, la instalarea sa în funcție, o linie despărțitoare aspră față de “schismatici și eretici”. El studiasse în Roma, cu succes, preluând pozițiile latine postridentine cu privire la toate chestiunile în care se deosebeau latinii de greci. Așadar, pentru el, deosebirea dintre ceea ce credea el despre “schismatici și eretici” și ceea ce credea despre “adevărații uniți” a fost uriașă. I-a considerat de “uniți”, doar pe adeptii convinși ai sinodului tridentin, cu cât mai puțin posibile specificități rituale. Deja, în anii tinereții, pe când a început studiul în Roma, ca alumn al Colegiului “Germanicum et Hungaricum”, a renunțat la “legea strămoșească” românească, iar după hirotonire, a activat, un timp, ca preot pentru catolicii latini. A fost și candidat al politicianilor care au vrut să-i unească pe românii din Transilvania cu puținii catolici latini din țară, în națiunea cea mai dens populată, în condițiile renunțării la “legea” lor. Din acest motiv, a existat o rezistență considerabilă împotriva candidării sale pentru funcția de episcop, și una și mai evidentă împotriva exercitării de către acesta, a funcției de episcop. Observatorii critici au avut sentimentul că odată cu întoarcerea sa la ritul român, a acceptat, doar în mod exterior, veșmintele și ceremoniile “legii” românești. În atitudine și în gândire, a păstrat personalitatea unui latin.

5) În unele documente transilvănene de la sfârșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII, apare un alt înțeles al „unirii“. O rezoluție vieneză din 14.04.1698, le-a acordat preoților români din Transilvania, libertatea de a „se uni“ cu una din cele patru religii recepte ale țării, pentru a se putea bucura de drepturile civile ale clericilor respectivei religii. Cine a înțeles conceptul de unire pe baza acestei rezoluții, de care era vorba acum, a

---

Spannungen zwischen Rumänen, Wiener Behörden und Römischer Kurie” in: *Annales Univers. Apulensis*, ser. hist. 11/II(2007) S. 37-46, în cadrul Actelor celei de-a patra întâlniri a grupei de studiu a fundației Pro Oriente cu referire la unirea bisericească din Transilvania.

fost interesat în mod direct de implicațiile social-politice propuse în Transilvania ale aceluși procedeu, pe care l-au numit unire. Aspectele teologice, fundamentale în cazul fiecărei uniri, n-au fost luate deloc în considerație. Doar trecerea civilă și de drept a românilor la una din religiile recepte și urmările sociale ale unei astfel de treceri, au fost importante pentru reprezentanții acestui concept de unire, fiindu-le de ajuns. Clerici individuali sau comunități bisericești întregi ar fi trebuit doar să treacă la una din aceste religii recepte și ar fi putut numi acest procedeu, „unire”, pentru a se bucura de efectele civile, chiar dacă s-a ignorat total că o adevărată unire bisericească necesită, în primul rând, acord în învățătura de credință¹⁰.

Acest înțeles exclusiv cetățenesc despre „unire”, avea să fie, curând, din nou uitat, la începutul secolului următor. Totuși această situație și urmările ei arată cât de necesară este cercetarea privitoare la semnificația cuvântului „unire” folosit verbal sau în scris, în documente, în acei ani tensionați din Transilvania, de la cumpăna sec. XVII. Deoarece, la vremea aceea (și din păcate, și azi), nu s-a acordat atenție acestei chestiuni, s-a ajuns la numeroase divergențe de opinii și la tensiuni inutile.

6) Noțiunea de „unire” utilizată de iezuși, de conducerea bisericească româncască din Transilvania și de cardinalul Kollonitz, a fost înțeleasă de autoritățile bisericești de dincolo de Carpați, ca un moment intermediar spre convertirea totală a românilor din Transilvania la Biserica latină, crezând că este planificată latinizarea completă a acestora. Afirmății care au revenit adeseori, din partea latină și unită, că aceasta ar fi o înțelegere greșită, dovedesc faptul că această semnificație a

¹⁰ Cu referire la această înțelegere a conceptului de „unire”, dau dovadă o scrisoare de protecție a consistoriului reformat din Transilvania din anul 1701, o scrisoare a episcopului Atanasie din 26.10.1700 către cardinalul Kollonitz și punctul 7 al discuțiilor de la Viena dintre episcopul Atanasie și cardinalul Kollonitz, care sunt citate în lucrarea menționată la nota bibliografică nr. 1 din acest text.

noțiunii de „unire“ a fost răspândită în Transilvania, o perioadă de timp.

7) Conceptul teologic-bisericesc de unire prezentat într-o primă etapă și dorințele ulterioare cu referire la efectele sociale și politice de stat ale unirii, au fost compatibile. Iezuiții, care au început discuțiile de unire, precum și episcopii Teofil și Atanasie și sinoadele lor, precum și numeroși aderenți ai ideii de unire au gândit, în următoarea perioadă, la ambele aspecte menționate. Nu s-a ajuns nicicând la o contradicție între acestea sau la necesitatea deciziei doar pentru unul din acestea două.

Nu a putut fi evitată, dimpotrivă, contradicția dintre conceptul teologic-bisericesc despre unire, pe care l-au propus iezuiții, la începutul tratativelor, și punctele de vedere ale stărilor din Transilvania. La data începerii discuțiilor, iezuiții s-au adresat întregii Biserici românești și au tratat cu conducerea bisericească, a cărei responsabilitate pentru toți credincioșii a fost, pentru ei, neîndoielnică. Lucrarea lor urma să ducă la comuniunea bisericească a Bisericii românești, existentă din vremuri străvechi, în Transilvania, cu Biserica Romei. Stările din Transilvania, opunându-se, însă, ideii ca românii ca o comunitate întreagă să le revină drepturi noi, au dorit să admită doar deciziile individuale de convertire ale acestora, la nivel personal, aceasta însemnând: trecerea la o comunitate bisericească nouă. Au făcut aceasta, în speranța conturării unor împrejurări, prin care majoritatea clerului român să nu primească propunerea imperială de obținere a drepturilor prin unire, să nu încheie unirea și să rămână, în continuare, iobagii lor. Au dorit să accepte doar trecerea clericilor (și eventual a credincioșilor) la nivel individual, într-o nouă Biserică unită cu Roma, aceasta însemnând o lucrare care se numește azi, prozelitism.

Nu a putut fi evitată nici contradicția dintre intențiile iezuiților care au dus tratativele de unire, ca îndatorire din partea Romei, și intențiile cardinalului Kollonitz. Unii au năzuit la o unire de credință în spiritul sinodului florentin, care

admitea modalități de vedere diferite asupra adevărului sfânt¹¹ și care să se completeze reciproc, și care să fi facilitat păstrarea întregii lor tradiții. Celălalt a urmărit o uniformitate posttridentină și o nivelare a opiniilor teologice și a practicilor spirituale, și, din păcate, datorită funcției pe care o avea, a fost cel mai tare.

II) Precizări diferite ale liniei despărțitoare dintre uniți și neuniți

În discuțiile purtate în anii 90, conducerea bisericească a românilor din Transilvania și părinții iezuiți au crezut cu tărie că unirea plănuită, ce urma să fie dusă la îndeplinire prin hotărârea conducerilor bisericești, urma să aibă valabilitate pentru întreg clerul și poporul de ambele părți. Deoarece, asemănător sinodului de la Florența, au vrut să obțină ca Bisericele, fără modificarea vieții lor bisericești, să poată declara anulată schisma, și să fie în comuniune, potrivit poruncii Domnului. În acest sens, episcopul Atanasie a considerat, pe durata vieții sale, pe toți românii din Transilvania, ca aparținând episcopiei sale unite cu Biserica Romei. Când a trebuit să constate că existau clerici și credincioși care nu erau fericiți cu unirea, i-a considerat ca pe niște nemulțumiți în interiorul Bisericii sale, ca pe unele partide dintre acelea care, din nefericire, pot fi întâlnite în numeroase Biserici, vis a vis de anumite decizii pastorale ale episcopilor sau consilierilor lor. Tot așa s-a considerat și al treilea episcop al Bisericii unite, Ioan Inocențiu Micu-Klein, ca episcop al tuturor românilor din Transilvania, chiar și pentru cei care n-au dorit să fie uniți. I-a considerat și pe unii și pe ceilalți ca pe unele partide existente în aceeași Biserică a românilor din Transilvania. De aceea,

---

¹¹ A se vedea și Suttner, „Das Bekenntnis der Kirche für den Glauben an den dreifaltigen Gott“, in: G. Augustin u.a. (Hg.), *Christus – Gottes schöpferisches Wort (Festschrift Schönborn)*, Freiburg 2010, S. 274-289.

înaintea plecării sale la Viena, a admis participarea reprezentanților ambelor grupuri, la sinoadele sale.

Totuși, această concepție nu a fost împărtășită pretutindeni. Stările Transilvaniei s-au împotrivit, așa cum s-a arătat mai sus, de la început, în mod categoric, unei validități comunitare a deciziei de unire. Deja, într-o rezoluție din aprilie 1698, împăratul Leopold a fost de acord cu presiunile lor, și a declarat, cel puțin, unirea preoților ca o consecință a unei decizii individuale¹². În procedeul admis de rezoluție, nu mai era vorba, așadar, de vreo unire bisericească, ci de convertiri. Pe tot parcursul sec. XVIII, în opinia publică transilvană, rezultatul acestor convertiri a fost numit “unire”. Cu privire la folosirea noțiunii de “unire” pentru convertiri, se poate constata că în literatura polemică, se aduce adesea, împotriva unirilor, reproșul de prozelitism, și că în cazul tuturor conscripțiilor uniților și neuniților efectuate în sec. XVIII, au fost întrebați clerici și credincioși, la nivel individual, cu privire la propriul lor punct de vedere.

Și cardinalul Kollonitz s-a identificat cu înțelegerea individuală a unirii, într-o enciclopică trimisă clerului român, în luna iulie 1698¹³. Probabil, pentru faptul că nu a avut o educație teologică solidă, dar a fost un politician puternic, nici

¹² Rezoluția specifică că „preoții valahi de rit grec, care depun mărturisirea că păstrează ritul grec și se declară catolici, prin recunoașterea papei, se vor bucura de privilegiile preoților catolici“. Faptul că propunerea de eliberare din starea de iobăgie, prin unirea cu catolicii a fost adresată, la început, doar preoților, a venit în întâmpinarea stărilor, din punct de vedere social-politic. Rezoluția despre unire nu viza o hotărâre comunitară a conducerii bisericești, ci doar decizii individuale, vis a vis de care stările au sperat că vor fi puține. Rezoluția oferea, în continuare, preoților, libertatea de a se decide pentru una din cele trei religii protestante recepte, minimalizând astfel și grija stărilor, că o mărire exclusivă a Bisericii catolice ar putea periclita libertățile protestante. În afară de aceasta, rezoluția permitea preoților, în mod expres, să se împotrivescă, individual, oricărei uniri, situația lor socială urmând să rămână neschimbată, ceea ce convenea stărilor.

¹³ Și textul acesta poate fi găsit, în traducere germană, în publicația amintită la nota 1.

nu a perceput deosebirea dintre o unire între Biserici surori (în spiritul sinodului florentin) și convertirile personale la nivel individual (așa cum doreau stările), și a înțeles formularea din rezoluția din aprilie 1698, ca un compromis acceptabil între dorințele Romei (unde se pretindea unirea) și cele ale dorințelor stărilor transilvane (care doreau să îngreuneze unirea). Nu este, nicidecum, exclus nici faptul ca el, în calitate de consilier al împăratului, să fi propus, eventual, chiar compromisul menționat. În orice caz, cu ocazia statisticilor efectuate cu privire la uniții din Transilvania în sec. XVIII, Curtea din Viena și autoritățile transilvane s-au gândit doar la creștinii români care s-au declarat uniți cu Biserica catolică, la nivel individual. Pentru acei români din Transilvania, care n-au depus vreo opțiune individuală pentru unire, a fost numit, în cele din urmă, pe baza decretului Mariei Tereza din anul 1761, un nou episcop. Numirea unui astfel de episcop a fost inevitabilă, după ce, la mijlocul sec. XVIII, în contextul unei confruntări dogmatice dure între uniții și neuniții din Transilvania, s-a constatat faptul că, datorită unei limitări a orizontului teologic, de ambele părți, nu se mai întrevedea posibilitatea rămânerii împreună într-o singură Biserică.

În anul 1729, congregația romană de Propaganda Fide s-a îndepărtat de acel înțeles al unirii, pe care îl propunea în anul 1669, în instrucțiunile pentru iezuiți. Într-un decret din anul 1729¹⁴, aceasta a cerut tuturor misionarilor, să înțeleagă unirea exact cum a înțeles-o cardinalul Kollonitz, deja în anul 1701, când a considerat că este obligatoriu pentru mântuirea românilor, ca aceștia să fie identici întru totul cu ceea ce Biserica romană din acea vreme învăța și trăia. O înnoire impusă de teologii posttridentini în înțelegerea bisericească a devenit, la acea vreme, atitudinea oficială a Bisericii latine, iar o reformă în învățământul teologic al grecilor, promovată de

¹⁴ Și acest decret și reacția greacă la el există în traducere germană și comentate în capitolul trei al publicației menționate la nota 1.

patriarhul Dositei¹⁵, un contemporan al cardinalului Kollonitz, a impus uniformizarea învățăturii și a vieții bisericești.

În acest context, patriarhii greci au declarat, în anul 1755, că mântuirea sufletelor latinilor era posibilă doar în condițiile rebotezării acestora de către greci, botezul lor neavând nici o valoare¹⁶. O „fotografie de moment“ transilvan de la mijlocul sec. XVIII, documentează violența ciocnirii dogmatice. Un călugăr sârb cu numele Visarion Sarai¹⁷ din Biserica Carlovitzului, a determinat amplificarea rezistenței împotriva unirii bisericești. În lunile martie și aprilie 1744, a venit în Transilvania, și a predicat că preoții uniți n-ar putea administra taine sacramentale, și că ar fi amenințați de condamnarea veșnică cei care îi urmau pe preoții aflați sub ascultarea

¹⁵ Cu referire la această reformă, a se vedea capitolul „Reform der theologischen Studien durch Patriarch Dositheos von Jerusalem“, la Suttner, *Kirche und Theologie bei den Rumänen von der Christianisierung bis zum 20. Jahrhundert*, Fribourg 2009, S. 96-110. Spre sfârșitul sc. XVII, Dositei a început să tipărească în Țara Românească și în Moldova, literatură polemică antilatină. O lucrare a lui Maxim Peloponesul, publicată de Dositei, în anul 1690, în București, în limba greacă, a fost publicată de Antim Ivireanu, în anul 1699, și în limba română sub titlul lung: „Carte sau lumină cu dovezi drepte din dogmele Bisericii răsăritene împotriva erorilor papiștilor, adunate și întocmite de călugărul învățat Maxim Peloponesul, tradusă în limba română... în tipografia domnească, în sfânta mănăstire Snagov, în anul 1699, în luna aprilie, prin smeritul călugăr Antim Ivireanu, pentru ca să fie împărțită dreptcredincioșilor”. Așadar, polemica împotriva pozițiilor posttridentine, pe care le-a impus Kollonitz, românilor transilvăneni, a fost deschisă de Dositei cu mult înainte, și a și fost tradusă în limba română. Totuși, ea n-a putut fi citită sau utilizată, luându-se în considerație nivelul cultural de atunci al clerului român din Transilvania. N-a mai durat însă, mult, până ce ideile patriarhului Dositei au fost răspândite și în rândul românilor.

¹⁶ Ca și decretul roman din 1729, este prezentată și decizia greacă din anul 1755, în publicația menționată la nota 1.

¹⁷ A se vedea la Suttner, „Visarion Sarai im Kontext der Theologiegeschichte“, in: *Annales Univers. Apulensis*, ser. hist. 11/II(2007)161-178.

papei¹⁸. Imediat, a urmat o reacție din partea părții unite. În anul 1746, Gherontie Cotore a întocmit o lucrare despre temele teologice¹⁹ dezbătute la sinodul de la Florența, iar la sfârșitul lucrării a pus trei întrebări împreună cu răspunsurile sale proprii negative. Se punea întrebarea dacă neuniții s-ar putea mântui și dacă episcopii și preoții lor însărcinați și împuterniciți pentru misiune și pentru administrarea tainelor, erau legitimi. Două partide, care s-au respins reciproc din motive dogmatice, cu atâta asprime, nu mai puteau aparține aceleiași Biserici.

III) Concepții diferite despre condițiile pentru o unire de credință

Unitatea de credință în diversitatea a ceea ce nu afectează unitatea de credință, a fost permanent, cerința de bază a catolicilor pentru o unire bisericească. Ceea ce s-a pretins pentru a fi constatată unitatea de credință, s-a modificat foarte mult, de-a lungul timpului.

1) Părinții de la sinodul de la Florența au dorit să înlăture schisma, nu prin uniformizarea latinilor cu grecii, ci printr-o unire în diversitatea vieții Bisericii și a învățaturii teologice. Au constatat că învățătura despre Sf. Treime este corectă cu și fără filioque. Au ajuns la această considerație, deoarece, în cadrul discuțiilor lor, s-a constatat că, deja, Sfinții Părinți, a căror dreaptă credință nu poate fi contestată, ei aflându-se sub călăuzirea Sf. Duh, au folosit formulări diferite când vorbeau despre purcederea Sf. Duh²⁰. De asemenea, au

¹⁸ Predica sa este schițată de Z. Pâclișanu, în lucrarea *Istoria Bisericii Române Unite*, ed. îngrijită de Ioan Tîmbus, Târgu Lăpuș, 2006, S. 286.

¹⁹ Pentru prima ediție tipărită a lucrării lui Cotore se poate vedea la Laura Stanciu (Hg.), *Gherontie Cotore, Despre Articulusurile ceale de price*, Alba Iulia 2000.

²⁰ A se vedea J. Gill, *Konstanz und Basel-Florenz*, Mainz 1967, S. 300 f. Rezultatul studiului lui Gill pe marginea actelor sinodului este că, după

constatat, că la săvârșirea tainei Sf. Euharistii, se poate folosi atât pâine dospită cât și nedospită, iar preoții urmau să urmeze în acest sens, tradiția Bisericii proprii; că atunci când este vorba despre cei adormiți, nu trebuie să se facă referință obligatorie la purgatoriu; că episcopul Romei, așa cum se găsește „în actele sinoadelor ecumenice și în sfintele canoane“ trebuie să fie recunoscut ca primul episcop al creștinătății, dar și faptul că tradiția răsăriteană este valabilă și că papa trebuie să-și exercite funcțiunile lui primațiale într-o manieră în care nu trebuie să afecteze drepturile tradiționale ale patriarhilor răsăriteni. Din acest motiv, n-au considerat necesar să pretindă de la greci, să preia filioque sau pâinea nedospită; sau să folosească expresia purgatoriu când se făcea referire la cei adormiți, sau să admită toate dezvoltările apusene ale modalităților exercitării funcției papale²¹. De asemenea, nu a

---

tratative îndelungate, a fost posibil un acord, deoarece „a învins convingerea clară că... ambele părți au avut dreptate, în sensul în care, în lucrurile esențiale au gândit în același fel, exprimarea fiind, însă, făcută în mod diferit. Această convingere se baza pe o axiomă, pe care nici unul din grecii prezenți la Florența, n-ar fi îndrăznit să o tăgădiască; atât de firesc a fost pentru ei, că toți sfinții sunt sfinți inspirați de Duhul Sfânt și că în materie de credință trebuie să se pună de acord unii cu alții. Contrariul ar fi însemnat că s-ar fi încercat să fie pus Duhul Sfânt în contradicție cu el însuși. Sfinții pot să-și exprime credința lor în forme diferite, dar niciodată nu pot să se contrazică“.

²¹ Aceste modalități au luat încă înainte de sinodul de la Florența, proporții, fiind contrazise de partea grecească. Dezvoltarea lor a fost accentuată, pe mai departe, după sfârșitul secolului, în care sinodul de la Florența a avut loc. Acum au fost înregistrate și descoperirile geografice ale europenilor, și ca urmare, s-a ajuns la o expansiune a Bisericii apusene (și prin aceasta, și a patriarhatului latin) în toate continentele. Și jurisdicția patriarhului latin s-a extins în acest fel. Una din urmări a fost că creștinii latini, n-au mai acordat, cu timpul, atenția cuvenită patriarhilor răsăriteni, pe care de altfel, i-au întâlnit personal, la sinodul de la Florența (la sinod, patriarhul din Constantinopol și ceilalți patriarhi, prin reprezentanții lor, s-au bucurat de atenția personală a latinilor). Odată cu extinderea teritorială a Bisericii latine, a dispărut din conștiința latinilor, tot mai mult și mai mult, delimitarea sinodului față de prerogativele înființătorului bisericesc din Roma, și cu

fost pretins apusenilor să renunțe, pe viitor, la ceea ce deranja partea răsăriteană. Potrivit documentului final al sinodului²², ambele Biserici, cea apuseană și cea răsăriteană puteau primi unirea, fără a trebui să renunțe sau să adăuge ceva nou la tradițiile lor. Cu smerenie în fața lucrării Sf. Duh, trebuia ca de acum încolo, în ambele Biserici, să nu mai fie condamnați cei care aveau o altă tradiție. Deoarece, și în timpul schismei, ambele părți au fost Biserica lui Hristos, iar învățăturile și tradițiile lor bisericești nu puteau fi în contradicție cu adevărul Evangheliei, datorită călăuzirii lor de Duhul Sfânt.

2) Mai puțin amănunțit dar la fel de evident, au fost însărcinați, printr-un document din Roma, și iezuiții, care au tratat cu episcopii români din Transilvania și cu sinoadele lor, să urmărească o unire de credință, care să admită, pe mai departe, românilor, păstrarea identității lor bisericești. În instrucțiunile respective se arătau următoarele: „Misionarii din Răsărit să fie atenți la diferența dintre lucrurile ce privesc sfânta credință și riturile bisericești; și la diferența dintre dogmă care trebuie crezută și legea disciplinară care trebuie respectată“. Cu referire specială la sinodul de la Florența, au primit, de altfel, o listă a condamnărilor latinilor, la care românii urmau să renunțe pentru a putea intra în unirea de credință cu ei. În această listă se făcea referire la sinodul de la Florența, doar în măsura în care se vorbea despre cele patru puncte dogmatice, despre care au avut loc dezbateri la sinod. O

---

timpul le-a scăpat chiar și cunoașterea diferenței dintre prerogativele patriarhale și cele papale ale păstorului roman. (Cu privire la această deosebire, a se vedea la Suttner, „Patriarchat und Metropolitanverband im christlichen Osten im Vergleich mit Erzbistümern aus dem Abendland“, in: Rappert [Hg.], *Kirche in einer zueinander rückenden Welt*, Würzburg 2003, S. 191-213.)

²² Textul original în limba greacă și latină al documentului final ca și o traducere în limba germană a ambelor texte pot fi găsite la J. Wohlmut (Hg.), *Dekrete der ökumenischen Konzilien*, Paderborn 2000, Bd. II, S. 520-522.

deosebire esențială, rămânea totuși, deoarece lista respectivă proteja doar teologia latinilor de eventuale atacuri din partea părții răsăritene, în timp ce sinodul proteja și teologia grecilor împotriva latinilor. În fapt, s-a ajuns ca, la scurt timp, în cadrul tratativelor de unire din Transilvania, să se pretindă, nu doar ne-condamnarea învățăturilor și tradițiilor latine, ci și preluarea învățăturilor latine, chiar dacă tradițiile răsăritene puteau fi pe mai departe păstrate.

3) Încă înainte de a se întâmpla acestea, curând după hotărârea de unire a sinodului său din 7.10.1698, episcopul Atanasie a tipărit o Bucoavnă, în care crezul era tipărit fără filioque. Unii polemisti, care au trecut cu vederea că tipărirea acestei cărți a avut loc înainte de impunerea, în anul 1701, a propriei concepții despre unire a cardinalului Kollonitz, au considerat în mod greșit că aceasta este o dovadă că Atanasie nu a dorit în mod real să încheie o unire de credință.

4) În anul 1701, când cardinalul Kollonitz a sancționat unirea, el avea o înțelegere a „unirii de credință“, care presupunea asimilarea consecventă a românilor în Biserica latină a începutului de secol XVIII. El aparținea acelor teologi posttridentini care au dorit să considere valabil doar ceea ce recunoșteau învățătorii contemporani ai propriei Biserici. În înțelegerea lui despre „unire“, n-a existat loc pentru libertatea românilor de a rămâne la „legea lor strămoșească“, așa cum a recunoscut documentul roman din anul 1669 și cum a fost respectat în cadrul tratativelor iezuiților cu conducerea bisericească românească. El a impus episcopului român, „un teolog și consilier“, foarte bun cunoscător al teologiei posttridentine a latinilor și căruia i s-a recunoscut puterea deplină de a fi conducătorul de fapt al Bisericii române și de a-i impune orice, după modelul latin. Acesta a fost instrumentul adecvat pentru Kollonitz, care urmărea ca Biserica română din Transilvania să renunțe la multe lucruri specifice tradiției ei bizantine. În anul 1702, în așa numita a doua diplomă leopoldină pentru Biserica unită dată de autoritatea de stat, a impus condițiile teologice

care să fie valabile, în monarhia habsburgică, pentru ca administrația de stat să recunoască existența unei uniri de credință a „grecilor“ cu Biserica latină și să acorde privilegiile promise²³.

5) Totuși, modificările începute de cardinalul Kollonitz au necesitat timp. Așa cum arată M. Păcurariu, până în timpul Școlii Ardelene, a fost încă posibil să se mai spere la ceea ce s-a dorit să se îndeplinească la începutul tratatelor de unire din Transilvania: ca Biserica unită să păstreze „legea strămoșească” românească cu privire la teologie. Păcurariu scrie: „În a doua jumătate a sec. XVIII, în noua tipografie a reședinței episcopale din Blaj, au fost tipărite unele lucrări teologice, care nu s-au deosebit absolut deloc de învățătura Bisericii Ortodoxe”²⁴. Când, însă, învățământul școlar din Blaj, a fost deplin articulat, s-a constatat interesul total pentru modelul latinilor. W. de Vries descrie evoluția în cadrul tuturor comunităților unite și scrie: „Însuși Leon XIII, care s-a străduit, fără îndoială, pentru o înțelegere sinceră pentru răsăriteni, a avizat favorabil introducerea filosofiei și teologiei Sf. Thomas, în seminariile clericale răsăritene. Papa nu a luat în considerație cât de potrivnică este influența thomistică a adevărilor de credință asupra evlaviei răsăritenilor”²⁵. Din acest motiv, Conciliul 2 Vatican, s-a văzut constrâns să introducă art. 6, în capitolul „Orientalium ecclesiarum”: „Dacă, însă, datorită unor situații temporale speciale sau datorită unor legături personale, au fost îndepărtați în mod nedrept de tradițiile lor răsăritene, ei trebuie să se străduiască să se întoarcă la tradițiile părinților lor“.

²³ Atât definiția unei uniri de credință cu Biserica latină, dată de stat, cât și valabilitatea acesteia doar în cadrul imperiului habsburgic, sunt prezentate în nota 1 a lucrării menționate.

²⁴ Păcurariu, *Geschichte der Rumänischen Orthodoxen Kirche*, Erlangen 1994, S. 402.

²⁵ W. de Vries, *Rom und die Patriarchate des Ostens*, Freiburg 1963, S. 317.

IV) Înțelegeri diferite a ascultării față de papă

Cu privire la deplina recunoaștere a primatului papal, sinodul de la Florența a adăugat o clauză, aceea că papa ar trebui să-și exercite funcțiunile primațiale în modul menționat din vremuri străvechi „în actele sinoadelor ecumenice și în sfintele canoane“, iar drepturile tradiționale ale patriarhilor răsăriteni să nu fie afectate. Printre altele au fost recunoscute astfel, granițele patriarhale tradiționale. În acest sens al rezultatelor florentine dintre latini și greci, în timpul papilor renașcentiști, au putut păstori la grecii din Italia de sud și din Sicilia, episcopi greci care au fost hirotoniți în Constantinopol sau în Ohrida, dar care au primit dreptul jurisdicțional de păstorire din partea patriarhilor romani care aveau în ascultare aceste provincii²⁶.

Când, însă, după sinodul de la Trident, curia romană a urmărit aplicarea, pretutindeni, a măsurilor reformatoare ale sinodului, în rândul latinilor, s-a ajuns la dificultăți în cadrul sinoadelor regionale din sudul Italiei, întrunite pentru aplicarea reformelor tridentine. S-a considerat că organizarea bisericească de drept, generoasă, în favoarea italo-grecilor să nu mai fie menținută și s-a căutat un alt tip de organizare, deoarece s-a considerat că și lor le-ar folosi cele hotărâte la sinodul din Trident. „Congregația curială pentru reforma grecilor“ convocată în anul 1573 și organele bisericești ce au continuat munca acesteia, au lucrat mult timp în acest sens.

Rezultatele acestor dezbateri²⁷ încheiate abia în anul 1575, au servit autorităților romane, în momentul analizei

²⁶ Conlucrarea de atunci dintre curia romană și ierarhii greci din cadrul imperiului otoman, la numirea episcopilor pentru italo-grecii, este descrisă de V. Peri, „I metropoliti orientali di Agrigento. La loro giurisdizione in Italia nel XVI secolo“, in: *Bisanzio e l'Italia (Festschrift Pertusi)*, Milano 1982, S. 274-321.

²⁷ Acestea au fost încheiate la 31.08.1595 iar rezultatele au fost promulgate într-o "Perbrevis Instructio" (Perbrevis Instructio super aliquibus ritibus Graecorum ad RR.PP.DD. Episcopos Latinos, in quorum civitatibus vel

cererii de comuniune a rutenilor din mitropolia Kievului, fără a se gândi cât de puțin la diferența existentă: aceea că italo-grecii locuiau în teritoriul patriarhiei latine, nu însă și rutenii²⁸. Și aceia au fost trecuți sub jurisdicția papei, de curia romană, ca și cum și la ei ar fi fost vorba de o arhiepiscopie a patriarhiei romane²⁹.

Fără a se lua în considerație hotărârea sinodului de la Florența cu privire la menținerea, pe mai departe, a autonomiei Bisericilor răsăritene, cardinalul Kollonitz a trecut episcopia românească - care aparținea de drept, de mitropolia românească, aflată, la rândul ei sub jurisdicția Patriarhiei din Constantinopol - în cadrul structurilor ierarhice ale Bisericii romane, trecând-o, după reversaliile episcopului Atanasie din Viena, sub jurisdicția sa proprie, ca primat al Ungariei. Atanasie, care cunoștea și mai puțin decât Kollonitz, hotărârile sinodului de la Florența, a fost de acord.

(traducere în lb. română de Mihai Săsăujan)

---

dioecibus Graeci vel Albanes Graeco ritu viventes degunt, Romae, Apud Impressores Camerales, 1596).

²⁸ Pentru amănunte, a se vedea la Suttner, „Die Brester Union. Von den Anfängen bis zu Petr Mogilas Tod“, in: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai* 47 (2002) 103-143.

²⁹ A se vedea capitolul „Versuche auf Überwindung der Spaltung von 1595/96 in den Jahren 1624-1629 und 1636-1648“ a lucrării menționate la nota 1.